

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОВАГИ ДО ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ ТА НЕДОПУЩЕННЯ НЕЛЮДСЬКОГО ПОВОДЖЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО УКРАЇНИ

ENSURING RESPECT FOR HUMAN DIGNITY AND PREVENTING INHUMAN TREATMENT IN CRIMINAL PROCEEDINGS: THE PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS REGARDING UKRAINE

Марочкін О.І., к.ю.н., доцент,
асистент кафедри кримінального процесу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті аналізується практика Європейського суду з прав людини щодо України з питань забезпечення поваги до людської гідності та недопущення нелюдського поводження у кримінальному провадженні. Розглядаються найбільш актуальні питання у сфері кримінального судочинства у справах щодо України за статтею 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Серед таких питань виділено: 1) застосування засобів чи заходів обмеження можливості рухатись; 2) умови тримання під вартою; 3) медична допомога в місцях позбавлення волі; 4) примусові медичні втручання; 5) обов'язок розслідувати заяви про катування, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження.

Щодо питання застосування засобів чи заходів обмеження можливості рухатись розглядаються аспекти необхідності, обсягу та пропорційності їх використання. Особливо звертається увага на правомірність застосування кайданок, а також обмеження свободи особи під час судового засідання. Стосовно питання умов тримання під вартою констатовано, що одним із розповсюджених порушень, які констатує Європейський суд з прав людини у справах щодо України за статтею 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, є неналежні умови тримання під вартою. Особливо звертається увага на питання достатності простору у в'язничних камерах та особливостей тримання під вартою окремих категорій осіб.

Питання належного забезпечення надання медичної допомоги в місцях позбавлення волі розглядається в аспектах загального рівня медичної допомоги, а також її належності та своєчасності. В аспекті примусових медичних втручань за статтею 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод Європейський суд з прав людини розглядає питання правомірності застосування примусового годування.

Щодо питань розслідування заяв про катування, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження, констатовано, що у справах щодо України Європейський суд з прав людини неодноразово розглядав питання ефективності розслідування скарг на жорстоке поводження, визнаючи системною проблемою неможливість його забезпечення. Наведено стандарти ефективності розслідування заяв про катування, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження, до яких відносяться незалежність, належність, оперативність, розумна швидкість, громадський контроль та участь потерпілого, а також розглянуто ці стандарти у контексті практики Європейського суду з прав людини у справах щодо України.

Ключові слова: практика Європейського суду з прав людини, кримінальне провадження, заборона катування, повага до людської гідності у кримінальному провадженні, недопущення нелюдського поводження у кримінальному провадженні.

The article analyzes the practice of the European Court of Human Rights regarding Ukraine concerning the respect for human dignity and the prohibition of inhuman treatment in criminal proceedings. It examines the most pressing issues in the field of criminal justice in cases concerning Ukraine under Article 3 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Among such issues are highlighted: 1) the use of means or measures limiting the possibility of movement; 2) conditions of detention; 3) medical assistance in places of detention; 4) forced medical interventions; 5) the obligation to investigate allegations of torture, inhuman or degrading treatment.

Regarding the issue of the application of means or measures to limit the ability to move, the necessity, extent, and proportionality of their use are being considered. Special attention is drawn to the legality of the use of handcuffs, as well as the restriction of an individual's freedom during court proceedings. Regarding the issue of detention conditions, it has been noted that one of the widespread violations identified by the European Court of Human Rights in cases concerning Ukraine under Article 3 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms is inadequate detention conditions. Special attention is drawn to the issue of sufficient space in prison cells and the specifics of detention for certain categories of individuals.

The issue of ensuring adequate medical care in places of deprivation of liberty is considered in terms of the overall level of medical assistance, as well as its appropriateness and timeliness. In the context of forced medical interventions under Article 3 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the European Court of Human Rights examines the legality of the use of forced feeding. Regarding the issues of investigating allegations of torture, inhuman or degrading treatment, it has been established that in cases concerning Ukraine, the European Court of Human Rights has repeatedly addressed the effectiveness of investigating complaints of ill-treatment, recognizing the inability to ensure it as a systemic problem. The standards for the effectiveness of investigating allegations of torture, inhuman or degrading treatment include independence, relevance, timeliness, reasonable speed, public oversight, and the involvement of the victim. These standards have also been considered in the context of the practices of the European Court of Human Rights in cases concerning Ukraine.

Key words: practice of the European Court of Human Rights, criminal proceedings, prohibition of torture, respect for human dignity in criminal proceedings, prevention of inhuman treatment in criminal proceedings.

У справах щодо України за статтею 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) найбільш актуальними питаннями у сфері кримінального судочинства є такі: 1) застосування засобів чи заходів обмеження можливості рухатись; 2) умови тримання під вартою; 3) медична допомога в місцях позбавлення волі; 4) примусові медичні втручання; 5) обов'язок розслідувати заяви про катування, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження. Розглянемо їх детальніше.

1) *Застосування засобів чи заходів обмеження можливості рухатись.*

Розглядаючи питання щодо правомірності застосування певних засобів чи заходів обмежень можливості рухатись, перш за все, оцінці підлягає необхідність, обсяг та пропорційність їх використання.

Зокрема, у справі “Lukashov v. Ukraine” Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) нагадав, що будь-яке застосування фізичної сили, яке не викликано суворістю необхідністю внаслідок власної поведінки заявника, є порушенням права, передбаченого статтею 3 Конвенції. У цій справі Судом констатовано порушення статті 3 Конвенції у зв'язку із жорстоким поводженням із заявником в установі виконання покарань [1].

У іншій справі “Molokov v. Ukraine”, розглянувши скарги заявника та з огляду на матеріали справи, ЄСПЛ зауважив стосовно другого епізоду, що нанесення заявником собі тілесних ушкоджень вочевидь було умисною дією, яка передбачала серйозний ризик для фізичної недоторканості як ув'язнених, так і охоронців, а також могла підірвати безпеку та порядок в установі виконання покарань в цілому. Тому Суд погодився, що застосування сили було необхідним за таких обставин, однак, ані обсяг, ані пропорційність сили, застосованої до заявника, не були належним чином оцінені. ЄСПЛ вказав, що у зв'язку з обома епізодами держава належним чином не довела законність і абсолютну необхідність застосування сили до заявника, а також отримання ним тілесних ушкоджень інакше, а не внаслідок стверджуваного жорстокого поводження. З огляду на це ЄСПЛ дійшов висновку, що заявник був підданий жорсткому поводженню [2].

У практиці ЄСПЛ за статтею 3 Конвенції у справах щодо України у контексті застосування певних засобів чи заходів обмеження можливості рухатись, Судом найчастіше оцінюється правомірність застосування кайданок, а також обмеження свободи особи під час судового засідання.

Правомірність застосування кайданок досліджується ЄСПЛ у різних ситуаціях та щодо різних категорій осіб. Так, у справі “Ponomarenko v. Ukraine”, розглянувши скарги другої заявниці за статтею 3 Конвенції, Суд зазначив, що фізичний стан першого заявника не вимагав спеціальних заходів безпеки, які виправдовували б застосування кайданків у лікарні, а спроби другої заявниці врятувати йому життя чи полегшити його страждання не розглядалися з необхідною ретельністю ні судом, ні адміністрацією установи виконання покарань. ЄСПЛ, посилаючись на свою попередню практику, констатував порушення статті 3 Конвенції [3].

У іншій справі “Korneykova and Korneykov v. Ukraine”, розглянувши скарги заявниці у зв'язку зі стверджуваним застосуванням до неї наручників у пологовому будинку, ЄСПЛ зазначив, на основі наявних доказів, що факт застосування до заявниці наручників у пологовому будинку є достатньо встановленим. Суд відзначив, що з огляду на її стан, будь-який ризик агресивної поведінки або спроби втечі було важко собі уявити. Крім того, ніколи не стверджувалося, що вона агресивно поводити себе з працівниками пологового будинку або з правоохоронцями, або що вона робила спроби втекти, або становила загрозу своїй власній безпеці. ЄСПЛ зазначив, що невинуватене застосування до заявниці наручників продовжувалося після пологів, коли вона була особливо чутливою. Суд дійшов висновку, що за обставин цієї справи, у випадку, коли оскаржуваний засіб було застосовано до жінки під час переходу та одразу після пологів, він становив нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження та констатував порушення статті 3 Конвенції [4].

У справі “Zherdev v. Ukraine” ЄСПЛ констатував порушення статті 3 Конвенції з огляду на те, що державні органи піддали неповнолітнього заявника такому, що принижує гідність, поводженню всупереч положенням статті 3 Конвенції. Зокрема, ЄСПЛ звернув увагу на те, що неповнолітній заявник залишався у спідній білизні та у наручниках протягом двох з половиною годин, та що у подальшому його на 3 дні було поміщено до камери, де трималися повнолітні затримані [5].

Обмеження свободи особи під час судового засідання оцінюється ЄСПЛ з огляду на статус особи та умови її перебування у залі судових засідань. Так, у справі Maksimenko v. Ukraine (№ 2), розглянувши скарги заявника, Суд вказав, що його перебування у скляній кабіні у наручниках під час відкритого судового засідання без обґрунтування, що такий засіб стримування був розумно необхідний для захисту громадської безпеки чи належного відправлення

правосуддя, становило таке, що принижує гідність, поводження та констатував порушення статті 3 Конвенції [6].

У іншій справі “Vadym Melnyk v. Ukraine”, розглянувши скаргу заявника, ЄСПЛ визнав встановленим фактом тримання його в металевій клітці під час судового засідання. Водночас, оскільки тримання підсудних у металевих клітках під час судового засідання було стандартною практикою в Україні, яка не передбачала здійснення оцінки існування будь-яких реальних і конкретних ризиків для безпеки у залі суду, Суд встановив порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з триманням заявника у металевій клітці під час судового засідання [7]. Водночас, у справі “Ivashchenko v. Ukraine” Суд звернув увагу на те, що тримання підсудних у металевих клітках під час судового засідання становить публічне приниження людської гідності та несумісне з нормами цивілізованої поведінки демократичного суспільства та констатував у зв'язку із цим порушення статті 3 Конвенції [8].

У справі “Korneykova and Korneykov v. Ukraine”, розглянувши скарги заявниці у зв'язку з її поміщенням до металеві клітки під час судового засідання, ЄСПЛ зазначив, що заявниця перебувала у металевій клітці впродовж усіх судових засідань у її справі. Під час перших двох засідань вона перебувала на найпізніших стадіях вагітності, а впродовж решти чотирьох судових засідань вона була годуючою матір'ю, відокремленою від своєї дитини металевими ґратами у судовій залі. Фактично, обґрунтування застосування такого запобіжного заходу ніколи не розглядалося, зважаючи на позицію судді, що надання заявниці дозволу на перебування за межами клітки було б рівнозначним її тимчасовому звільненню з-під варти, що суперечило б обраному їй запобіжному заходу у вигляді тримання під вартою. У зв'язку із наведеним Судом констатовано порушення статті 3 Конвенції [4].

2) Умови тримання під вартою.

Одним із розповсюджених порушень, які констатує ЄСПЛ у справах щодо України за статтею 3 Конвенції, є неналежні умови тримання під вартою. Характерною при цьому є справа “Borzykh and Others v. Ukraine”. У цій справі, розглядаючи скарги заявників за статтею 3 Конвенції, ЄСПЛ взяв до уваги надані заявниками описи умов тримання під вартою щодо проблем з особистим простором, освітленням, вентиляцією, опаленням, харчуванням та санітарно-побутовими умовами, а також висновки Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, який відвідав місця несвободи, де утримувалися заявники. ЄСПЛ у цій справі дійшов висновку, що умови тримання заявників під вартою становили нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження, та констатував порушення статті 3 Конвенції [9].

У справах, які розглядає ЄСПЛ за статтею 3 Конвенції щодо умов тримання під вартою, актуальними є питання щодо достатності простору у в'язничних камерах, а також особливості тримання під вартою окремих категорій осіб. Розглянемо деякі справи щодо зазначених питань.

Достатність простору у в'язничних камерах.

У справі “Vasilenko and Others v. Ukraine”, розглянувши скарги заявників, ЄСПЛ нагадав, що під час встановлення, чи є умови тримання такими, що принижують гідність у розумінні статті 3 Конвенції, серйозний брак простору у в'язничних камерах вважається дуже впливовим чинником та може становити порушення як самою собою, так і в сукупності з іншими недоліками. Посилаючись на свою попередню практику у справах щодо України, ЄСПЛ дійшов висновку, що у цій справі умови тримання під вартою заявника були неналежними та констатував порушення статті 3 Конвенції [10].

У іншій справі “Komarov v. Ukraine”, розглянувши скаргу заявника за статтею 3 Конвенції, ЄСПЛ вказав на брак особистого простору заявника під час тримання його

під вартою та відсутність прогулянок, оскільки більшу частину дня заявнику не було забезпечено свободу пересування, і він увесь час тримався у камері. У зв'язку із зазначеним у цій справі констатовано порушення статті 3 Конвенції [11].

У справі “Tymchenko v. Ukraine”, посилаючись на свою попередню практику, ЄСПЛ вказав, що коли особистий простір ув'язненого складає менше 3 кв. м. житлової площі у густозаселеній тюрмній камері, відсутність особистого простору вважається настільки гострою, що виникає обґрунтована презумпція порушення та констатував порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з умовами тримання заявника під вартою [12].

Особливості тримання під вартою окремих категорій осіб.

У справі “Plachkov v. Ukraine” щодо скарг заявника на жорстоке поводження під час тримання під вартою та непроведення ефективного розслідування у зв'язку з цим, ЄСПЛ вказав, що органи державної влади не дотрималися вимоги законодавства щодо ізолювання під час тримання під вартою колишніх працівників правоохоронних органів від інших ув'язнених і тому несли відповідальність за жорстоке поводження з ним його співкамерників. У цій справі встановлено порушення статті 3 Конвенції у зв'язку із незабезпеченням заявнику безпеки в слідчому ізоляторі [13].

У іншій справі “Neshcheret v. Ukraine” ЄСПЛ досліджував особливості тримання під вартою матері з дитиною. Розглянувши скарги на неналежні побутові умови, Суд зазначив, що опалення в установі виконання покарань було недостатнім для задоволення потреб немовлят, а персонал за власний кошт купував дитяче харчування, щоб годувати дитину. ЄСПЛ дійшов висновку, що умови проживання та харчування в установі виконання покарань не могли вважатися задовільними для другого заявника [14].

3) Медична допомога в місцях позбавлення волі.

Одним із аспектів статті 3 Конвенції є належне забезпечення надання медичної допомоги в місцях позбавлення волі. Зазвичай, у справах за статтею 3 Конвенції ЄСПЛ оцінює рівень медичної допомоги; належність медичної допомоги; своєчасність медичної допомоги. Зокрема, досліджуються питання обстеження та лікування заявника та їх особливості у конкретних випадках. Розглянемо детальніше характерні рішення ЄСПЛ за статтею 3 Конвенції у справах щодо України.

Рівень медичної допомоги в місцях позбавлення волі.

У справі “Kosko v. Ukraine”, розглянувши скаргу заявника та пославшись на свою попередню практику у справах щодо України, ЄСПЛ підкреслив, що медична допомога, яка надається в установах виконання покарань, має відповідати тому рівню допомоги, яку державні органи зобов'язалися надавати для всього населення. Проте, це не означає, що кожному ув'язненому має гарантуватися медичне лікування на тому самому рівні, що й у найкращих медичних закладах поза межами установи виконання покарань. Зважаючи на свою практику з цього питання, Суд дійшов висновку, що у цій справі заявник не отримав належної медичної допомоги під час тримання під вартою, і констатував порушення статті 3 Конвенції [15].

У іншій справі “Osipenkov v. Ukraine” ЄСПЛ зазначив, що під час тримання під вартою заявник не був цілком залишений без медичної допомоги, проте її рівень був недостатнім. Суд звернув увагу, що державні органи визнали недостатнє оснащення та забезпечення працівниками медичної частини установи виконання покарань для лікування хвороби серця заявника, а це доводить отримання ним лише симптоматичного лікування. У зв'язку із зазначеним у цій справі констатовано порушення статті 3 Конвенції [16].

Належність медичної допомоги в місцях позбавлення волі.

Як вказав ЄСПЛ у справі “Sergey Smirnov v. Ukraine”, «належність» медичної допомоги під час тримання під вартою залишається найбільш важким елементом для визначення і зауважив, що огляд ув'язненого лікарем та призначення певного виду лікування не свідчить про належний рівень медичної допомоги [17].

Вочевидь, питання належності медичної допомоги вирішується в кожній справі окремо з огляду на різні обставини. Так, у значній кількості справ щодо України ЄСПЛ констатував неналежний рівень медичної допомоги в місцях позбавлення волі. Розглянемо детальніше деякі із них.

Наприклад, у справі “Smilyanskaya v. Ukraine” Суд констатував порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з ненаданням заявниці належної медичної допомоги, зазначивши, що державним органам влади було відомо про стан здоров'я заявниці з моменту її затримання, а результати судово-медичної експертизи підтвердили необхідність надання їй лікування. ЄСПЛ дійшов висновку, що надана заявниці медична допомога була неналежною і не супроводжувалася комплексною терапевтичною стратегією. У зв'язку із цим заявниця зазнала труднощів, які перевищують невідворотний рівень страждання, а її гідність була принижена [18].

У іншій справі “Ponomarenko v. Ukraine” щодо скарги на ненадання заявнику належного догляду та допомоги під час тримання під вартою з огляду на його серйозну фізичну недієздатність, ЄСПЛ, пославшись на обов'язок держави піклуватися про хворих ув'язнених, зазначив, що ситуація спричинила першому заявнику непотрібні душевні та фізичні страждання, яких можна було уникнути; принизила його людську гідність і становила нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження і констатував порушення статті 3 Конвенції [3].

У справі “Nikolishen v. Ukraine” надана заявнику медична допомога не відповідала стану його здоров'я і не супроводжувалася планом терапевтичних заходів. У результаті неналежності наданої заявнику медичної допомоги він зазнав страждань або труднощів, які перевищують невідворотний рівень страждань, притаманний триманню під вартою, а його гідність була принижена. У зв'язку із зазначеним у цій справі констатовано порушення статті 3 Конвенції [19].

Розглянувши скарги заявника на відсутність медичної допомоги та лікування у справі “Temchenko v. Ukraine”, ЄСПЛ зазначив, що судово-медичні експерти у своїх висновках кілька разів зазначали, що лікування, надане заявникові під час тримання під вартою, було неналежним. Крім того, сама установа тримання під вартою визнала свою нездатність надати заявникові необхідне йому лікування. Однак органи влади не вжили жодних заходів у зв'язку з цим до застосування Судом тимчасового заходу відповідно до Правил 39 Регламенту. Відповідно, у цій справі констатовано порушення статті 3 Конвенції [20].

У справі “Kushch v. Ukraine” ЄСПЛ зазначив, що після того, як адміністрація установи виконання покарань визнала необхідність обстеження та лікування заявника у закладі охорони здоров'я Міністерства охорони здоров'я України, суду знадобилося близько місяця, щоб надати дозвіл на його госпіталізацію, через 2 тижні після цього адміністрація установи виконання покарань визнала існування труднощів з організацією переведення заявника, а ще через місяць лікарі установи виконання покарань змінили свою думку щодо необхідності госпіталізації заявника. У подальшому необхідне заявникові обстеження відбулося через півтора місяця після того, як його проведення було рекомендовано лікарем, та через 21 день після вказівки Уряду Судом про застосування тимчасового заходу за Правил 39 Регламенту ЄСПЛ [21].

Крім зазначених справ, варто звернути увагу на справу “Neshcheret v. Ukraine”, у якій ЄСПЛ досліджував особливості надання медичної допомоги у випадку тримання

під вартою матері із дитиною. Зокрема, щодо скарги другого заявника на ненадання належної медичної допомоги Суд зазначив, що другому заявнику в установі виконання покарань не було запропоновано належну медичну допомогу або спостереження. Установа виконання покарань також не забезпечувала його госпіталізації для будь-якого лікування не пов'язаного з безпосереднім ризиком для здоров'я. За цих обставин ЄСПЛ дійшов висновку, що було порушено статтю 3 Конвенції у зв'язку з побутовими умовами тримання другого заявника в камері та ненадання йому належної медичної допомоги під час його перебування в установі виконання покарань [14].

Своєчасність медичної допомоги в місцях позбавлення волі.

Своєчасність медичної допомоги в місцях позбавлення волі є однією з важливих умов її належності. Водночас, у деяких справах за статтею 3 Конвенції ЄСПЛ констатував несвоєчасність медичної допомоги. Так, наприклад, у справі “Vasiliy Ivashchenko v. Ukraine (№ 2)” Суд констатував порушення статті 3 Конвенції у зв'язку із ненаданням заявнику належної медичної допомоги. ЄСПЛ вказав, що надана медична допомога не може вважатися належною з огляду на необґрунтовану затримку щонайменше у п'ять років у проведенні заявнику операції та відсутності будь-якого задокументованого регулярного нагляду за станом його здоров'я [22].

У іншій справі “Chupryna v. Ukraine” щодо скарги заявника на ненадання належної медичної допомоги під час тримання під вартою, ЄСПЛ вказав, що необґрунтовані затримки у наданні державним органом заявнику медичної допомоги одразу після встановлення його діагнозу, незабезпечення його госпіталізації до лікарні для проведення операції та подальше погіршення стану його здоров'я є достатніми свідченнями серйозного порушення державою-відповідачем свого обов'язку щодо надання йому належної медичної допомоги під час тримання під вартою, що становило нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження у порушення статті 3 Конвенції [23].

У справі “Avgaamova v. Ukraine” щодо скарг заявниці на ненадання їй належної медичної допомоги ЄСПЛ зазначив, що невинуватна та тривала затримка органів державної влади в організації госпіталізації заявниці для комплексного медичного обстеження та надання їй лише симптоматичного лікування у відповідь на погіршення стану її здоров'я є достатніми ознаками серйозної неспроможності держави-відповідача надати заявниці належну медичну допомогу під час тримання під вартою, що становило нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження всупереч статті 3 Конвенції [24].

4) Примусові медичні втручання.

У справі “Yakovlyev v. Ukraine” ЄСПЛ розглядав питання примусового годування. Так, у цій справі, розглянувши скарги заявника за статтею 3 Конвенції, Суд зауважив, що, як стверджував заявник, справжній намір органів державної влади для застосування примусового годування, полягав у придушенні протестів у колонії. ЄСПЛ зазначив, що за відсутності будь-яких законодавчих норм щодо порядку, якого слід дотримуватися у випадках примусового годування, а також відсутності доказів, як фактично здійснювалося таке годування, є достатнім, щоб Суд прийняв виклад подій заявника, згідно з яким він зазнав надмірного фізичного впливу та болю. Також ЄСПЛ вказав, що годування, розпочате заявником разом з іншими ув'язненими, справді могло розглядатися як форма протесту і початок розслідування, спрямованого на з'ясування справжнього наміру та причин протесту ув'язнених, а також забезпечення обґрунтованої відповіді по суті їхніх скарг і вимог, мало б важливе значення для належного розгляду та врегулювання ситуації державою. Однак, таке розслідування, вочевидь, не проводилося, і єдиною реакцією на голодування ув'язнених було їхнє

примусове годування, яке могло бути фактично спрямовано на придушення протестів у виправній колонії. З огляду на це Суд дійшов висновку, що держава належним чином не врегулювала ситуацію, пов'язану з голодуванням заявника, і піддала його жорсткому поводженню, та констатував порушення статті 3 Конвенції [25].

5) Обов'язок розслідувати заяви про катування, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження.

У справах щодо України ЄСПЛ неодноразово розглядав питання ефективності розслідування скарг на жорстоке поводження, визнаючи системною проблемою неможливість його забезпечення. Так, у справі “Petrakovsky and Leontyev v. Ukraine”, розглянувши скарги заявників за статтею 3 Конвенції, ЄСПЛ зазначив, що труднощі у встановленні поза розумним сумнівом, що заявники отримали тілесні ушкодження, перебуваючи під контролем працівників міліції, як вони стверджували, спричинені неповідомленням органами державної влади ефективного розслідування їхніх скарг. Крім того, посилюючись на рішення у справі “Kaverzin v. Ukraine”, Суд вказав, що небажання органів державної влади забезпечити оперативне та ретельне розслідування скарг на жорстоке поводження працівників правоохоронних органів становить системну проблему і констатував порушення статті 3 Конвенції [26].

Найбільш типовою у сенсі вищевказаного є справа “Yakovin and Others v. Ukraine”, у якій ЄСПЛ констатував низку характерних порушень у цій сфері. Так, у цій справі Суд вказав на такі суттєві недоліки досудового розслідування у справах заявників як: невжиття необхідних заходів для проведення ретельного розслідування справи, безпідставні постанови про закриття справи або зупинення досудового розслідування, загальний затяжний характер розслідування та провадження в суді, неодноразова безпідставна відмова у порушенні кримінальної справи / реєстрації скарги в Єдиному реєстрі досудових розслідувань, неодноразове повернення справи на додаткове розслідування, визнані самими національними органами влади, необґрунтовані та значні періоди бездіяльності. Посилаючись на свою попередню практику у справах щодо України, ЄСПЛ дійшов висновку що проведення у цих справах розслідування не відповідало критеріям ефективності та констатував порушення статті 3 Конвенції [27].

Варто зазначити, що обов'язок розслідування з'являється, серед іншого, у зв'язку із твердженням особи про застосування до неї катування, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження, особливо, якщо йдеться про час, коли особа перебувала під контролем органів влади. У такому випадку органи влади зобов'язані надати правдоподібні пояснення щодо заяв особи. Так, у справі “Kardava v. Ukraine”, розглянувши скаргу заявника за статтею 3 Конвенції, ЄСПЛ вказав, що органи влади не навели жодного правдоподібного пояснення та не спростували твердження заявника щодо його тілесних ушкоджень. Враховуючи, що протягом усього відповідного періоду заявник знаходився під контролем органів влади, Суд дійшов висновку, що держава має нести відповідальність за стверджуване жорстоке поводження, яке слід кваліфікувати як нелюдське та таке, що принижує гідність, та констатував порушення статті 3 Конвенції [28].

У іншій справі “Yaroshovets and Others v. Ukraine” ЄСПЛ зазначив, що органи влади, заперечивши версію заявника стосовно перебігу подій, не спростували її обґрунтованими аргументами. За таких обставин та з огляду на обов'язок держави надати правдоподібні пояснення тілесних ушкоджень особи, яка перебуває під контролем міліції, Суд дійшов висновку, що органи влади належним чином не довели, що тілесних ушкоджень першому заявникові було загалом завдано за обставин, що виключають жорстоке поводження під час тримання під вартою в міліції. Відповідно, у цій справі було констатовано порушення статті 3 Конвенції [29].

Для забезпечення дотримання прав людини з одного боку, та ефективності можливого розслідування, з іншого, важливого значення набуває медичний огляд осіб, які перебувають під контролем влади. Так, у справі “Rudyak v. Ukraine” ЄСПЛ нагадав, що медичний огляд є одним із запобіжних механізмів проти жорстокого поводження із затриманими особами і повинен застосовуватися з самого початку позбавлення свободи незалежно від правового режиму такого затримання в правовій системі, про яку йдеться. Такий захід не тільки гарантує право заявника, але також надає змогу Урядові держави-відповідача зняти з себе тягар надання правдоподібного пояснення цим тілесним ушкодженням [30].

Водночас, слід звернути увагу на те, що медичний огляд осіб, які перебувають під контролем органів влади, має проводитися уповноваженим та компетентним лікарем, а також повинен бути спрямованим на фіксацію тілесних ушкоджень у разі їх виявлення. Так, у справі “Serikov v. Ukraine” аргумент Уряду про те, що скарги заявника є безпідставними, оскільки безпосередньо перед його звільненням фельдшер швидкої медичної допомоги не зафіксувала у заявника жодних тілесних ушкоджень, ЄСПЛ відхилив як неправдоподібне. Так, Суд вказав, що межі огляду фельдшером були обмеженими і метою огляду насамперед було надання заявникові невідкладної медичної допомоги, а не фіксація його тілесних ушкоджень [31].

Загалом, як було зазначено, у практиці ЄСПЛ *стандартами ефективності розслідування* заяв про катування, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження, є незалежність; належність; оперативність і розумна швидкість; громадський контроль та участь потерпілого. Розглянемо ці стандарти у контексті практики Суду у справах щодо України.

Незалежність розслідування заяв про катування, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження, пов’язується, перш за все, із відсутністю ієрархічних або відомчих зв’язків тих, хто, ймовірно, вчинив зазначені дії та осіб, які проводять розслідування. Наприклад, у справі “Zyakin v. Ukraine”, розглянувши скаргу заявника за статтею 3 Конвенції, ЄСПЛ визнав встановленим той факт, що заявник зазнав тілесних ушкоджень, перебуваючи під контролем органів влади та звернув увагу, що розслідування скарги заявника було проведено тим самим слідчим, у провадженні якого перебувала кримінальна справа заявника. Фактично, саме цей слідчий помістив заявника під варту та відібрав у нього показання, які, як стверджував заявник, були отримані від нього в результаті жорстокого поводження. З огляду на зазначене, у цій справі констатовано порушення статті 3 Конвенції [32].

У справі “Vitkovskiy v. Ukraine” ЄСПЛ вказав, що незважаючи на неодноразові клопотання заявника, його справу розглядали ті ж місцеві органи прокуратури та міліції, на жорстоке поводження зі сторони яких він скаржився. Таким чином, не було забезпечено право заявника на незалежне розслідування на національному рівні, що є системною проблемою [33].

У іншій справі “Antonyuk v. Ukraine”, розглянувши скарги заявника за статтею 3 Конвенції, ЄСПЛ зазначив, що прокуратура не порушила повноцінної кримінальної справи за скаргами заявника та, що початкова дослідча перевірка не була незалежною, оскільки її проведення було доручено тій самій слідчій, у провадженні якої знаходилася кримінальна справа заявника та яка працювала у тому самому відділенні міліції, що й працівники, причетні до стверджуваного жорстокого поводження. Посилаючись на свою попередню практику у справах щодо України, Суд вказав, що небажання органів державної влади забезпечити оперативне та ретельне розслідування скарг підозрюваних у вчиненні злочинів, на жорстоке поводження, становить системну проблему у розумінні статті 46 Конвенції та констатував порушення статті 3 Конвенції [34].

У справі “Barysheva v. Ukraine” ЄСПЛ зазначив, що кримінальна справа була порушена щодо «невстановленої групи працівників міліції», незважаючи на те, що імена чотирьох працівників міліції, яких зазначала заявниця, були відомі ще з початку провадження. ЄСПЛ також підкреслив, що на період проведення розслідування зазначених працівників міліції не було відсторонено від виконання службових обов’язків, у зв’язку з чим Суд ще раз наголосив на важливості відсторонення від виконання службових обов’язків працівника, щодо якого проводиться розслідування або триває судовий розгляд у зв’язку з обвинуваченням у жорстокому поводженні, а також його звільнення у разі засудження [35].

Розглядаючи справи щодо України, ЄСПЛ дійшов висновку, що у деяких із них бракує об’єктивності з огляду на недотримання стандарту незалежності. Так, у справі “Ogorodnik v. Ukraine” у відповідь на скарги заявника про неефективність розслідування, Суд зазначив, що спосіб, у який органи влади підходили до розслідування за скаргами заявника, як видається, спрямовувалися радше на виправдання підозрюваних працівників міліції, ніж на встановлення об’єктивних обставин, за яких заявник отримав тілесні ушкодження. ЄСПЛ зробив висновок, що небажання органів влади забезпечити проведення оперативного та ретельного розслідування скарг підозрюваних у вчиненні злочинів на жорстоке поводження, становить системну проблему у розумінні статті 46 Конвенції [36].

Належність розслідування.

Розглядаючи належність як стандарт ефективного розслідування, на початку варто навести найбільш типові релевантні справи, у яких ЄСПЛ констатував порушення статті 3 Конвенції.

Так, у справі “Trachuk v. Ukraine”, розглянувши скарги заявниці, ЄСПЛ зазначив, що органами державної влади не було докладено жодних зусиль для перевірки достовірності тверджень заявниці про жорстоке поводження з нею працівників міліції. Зокрема, первинній перевірці бракувало ретельності, оскільки твердження про жорстоке поводження працівників міліції були відхилені, по суті, з огляду на показання працівників міліції та поняття під час проведення затримання, без будь-яких спроб узгодити їх між собою та з показаннями заявниці, а також не звертаючись за отриманням висновку експерта щодо характеру та часу заподіяння тілесних ушкоджень або можливого способу їхнього нанесення. Під час подальшої перевірки, яка також довго тривала, жодних дій для усунення цих недоліків проведено не було. З огляду на це Суд дійшов висновку, що заявниця була піддана нелюдському та такому, що принижує гідність, поводженню, і констатував порушення статті 3 Конвенції [37].

У іншій справі “Demidetskiy v. Ukraine”, розглянувши скарги заявника, ЄСПЛ зауважив, що проведені на національному рівні розслідування не свідчили про серйозні спроби встановити відповідні факти жорстокого поводження працівників міліції і, зокрема, встановити походження тілесних ушкоджень заявника [38].

У свою чергу, належність розслідування становить окремий стандарт, який має комплексний характер та передбачає: (а) розгляд заяви у межах офіційного розслідування; (б) повноту розслідування; (в) прийняття обґрунтованого рішення за результатами розслідування; (г) належну взаємодію правоохоронних органів під час проведення розслідування; (д) особливу ретельність у розслідуванні окремих категорій справ. Розглянемо ці питання детальніше.

А. Розгляд заяви у межах офіційного розслідування.

У значній кількості справ щодо України ЄСПЛ вказував на необхідність проведення офіційного розслідування заяв про катування, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження, та недопустимість їх розгляду у межах дослідчих перевірок. Так, у справі “Lukashov v. Ukraine”,

розглянувши процесуальний аспект скарги заявника на жорстоке поводження в установі виконання покарань, Суд зауважив, що на національному рівні скарги заявника розглядалися в межах дослідчих перевірок, які відповідно до попередніх висновків ЄСПЛ не відповідали принципам ефективного засобу юридичного захисту, адже мали обмежений перелік процесуальних дій, не встановлювали офіційний статус потерпілого та позбавляли його можливості брати участь у зазначеній процедурі [1].

У іншій справі “Burlakov and Lysenko v. Ukraine”, розглянувши скарги заявників за статтею 3 Конвенції, ЄСПЛ зазначив, що твердження заявників про жорстоке поводження були перевірені без порушення повноцінної кримінальної справи, що обмежило обсяг можливих процесуальних дій, а також, що у цій справі не було вжито жодних серйозних спроб розслідувати відповідні твердження заявників. Посилаючись на свою попередню практику у справах щодо України, ЄСПЛ констатував порушення статті 3 Конвенції у зв’язку із жорстоким поводженням [39].

У справі “Grigoryan and Sergeyeva v. Ukraine”, розглянувши скаргу заявника за статтею 3 Конвенції щодо непроведення національними органами влади ефективного розслідування, ЄСПЛ зазначив, що не порушуючи кримінальну справу, органи влади не могли провести повну експертну оцінку з метою усунення суперечностей в медичних доказах, очну ставку між свідками та відтворення обстановки і обставин події. У зв’язку із зазначеним у цій справі констатовано порушення статті 3 Конвенції [40].

Б. Повнота розслідування.

Ефективне розслідування заяви про катування, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження, передбачає його повноту, тобто проведення необхідного кола процесуальних дій для всебічного встановлення обставин справи, перевірку різних версій, а також усунення протиріч. Разом із цим, констатація обмеженості кола проведених процесуальних дій є одним із типових порушень у справах за статтею 3 Конвенції. Наведемо різні аспекти порушень, встановлених ЄСПЛ.

Так, у справі “Suslov and Batikyan v. Ukraine” ЄСПЛ зазначив, що розслідування тверджень про жорстоке поводження із заявником працівників міліції складалося, головним чином, тільки із допиту працівників міліції та беззаперечного прийняття їх показань, тоді як другого заявника допитано не було, будь-яких слідчих дій з метою перевірки його тверджень теж не було проведено. З огляду на це Суд констатував порушення статті 3 Конвенції [41].

У іншій справі “Chmil v. Ukraine” ЄСПЛ встановив, що під час досудового розслідування у справі було проведено різні слідчі дії, проте усі ці дії були поверхневими. Зокрема, пояснення та відповіді, надані працівниками міліції під час очних ставок із заявником, були ідентичними, а з неузгодженого формулювання їх показань у процесуальних документах випливає, що ці документи іноді складалися шляхом копіювання фрагментів тексту в одному документі і вставлення їх в інший [42].

У справі “Strogan v. Ukraine” ЄСПЛ констатував порушення статті 3 Конвенції у зв’язку з непроведенням ефективного розслідування подій. Зокрема, Суд вказав, що дослідча перевірка була обмежена медичним обстеженням заявника і допитом працівників міліції та інших причетних осіб, а жодних заходів для вирішення суперечностей у свідченнях працівників міліції та заявника щодо завданих тілесних ушкоджень і обставин події вжито не було [43].

У справі “Lukashov v. Ukraine” ЄСПЛ встановив, що прокурор належним чином не розглядав висновки медичного експерта, посилався на попередні свідчення свідків і працівників установи виконання покарань, а також припускався помилок при винесенні постанови про відмову

у порушенні кримінальної справи, яка неодноразово скасовувалася у зв’язку із низкою недоліків. З огляду на наведене, було констатовано порушення статті 3 Конвенції [1].

Розглянувши справу “A.N. v. Ukraine”, ЄСПЛ встановив, що протягом певного часу судово-медичні експертизи у цій справі обмежувалися виключно дослідженням результатів первісного освідчення заявника, а нове освідчення заявника було призначено із затримкою, яка в кінцевому підсумку призвела до втрати важливих медичних доказів [44].

У справі “Gordiyenko v. Ukraine” ЄСПЛ встановив порушення статті 3 Конвенції з огляду на те, що органами влади не було продемонстровано особливої старанності при розгляді скарг заявника. Так, органами влади не було усунуто невідповідність різних експертних висновків щодо походження тілесних ушкоджень заявника, не було здійснено спроб встановити можливих свідків подій та допитати їх, а єдиного відомого свідка було опитано тільки після неодноразового скасування вищестоящими органами постанов про відмову в порушенні кримінальної справи [45].

Розглянувши скарги заявників у справі “Kadura and Smaliy v. Ukraine”, ЄСПЛ зазначив, що заявники неодноразово зверталися до державних органів зі скаргами на жорстоке поводження працівників міліції з ними, додаючи усі належні медичні докази, однак належного розслідування цих подій проведено не було. І хоча державні органи провели низку слідчих дій щодо скарги другого заявника, встановили декількох підозрюваних, однак ефективного розслідування проведено не було з огляду на тривалі слідчі дії. У зв’язку із зазначеним було порушено статтю 3 Конвенції [46].

В. Прийняття обгрунтованого рішення за результатами розслідування.

Ефективне розслідування заяви про катування, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження, передбачає прийняття обгрунтованого рішення за результатами такого розслідування. При цьому обгрунтованість у даному випадку означатиме також і відсутність підстав для скасування такого рішення. Водночас, неналежне обгрунтування рішення за результатами розслідування констатовано ЄСПЛ у справах щодо України за статтею 3 Конвенції.

Так, у справі “Kozlovska v. Ukraine” щодо скарги заявниці на відсутність ефективного розслідування жорстокого поводження з нею, ЄСПЛ зазначив, що розслідування скарги заявниці за статтею 3 Конвенції на національному рівні не було достатньо ретельним у зв’язку із невстановленням національними органами фактів незаконного перебування заявниці у відділі міліції та жорстокого поводження, якому вона була піддана. Крім того, кримінальна справа за скаргами заявниці декілька разів закривалася, а потім відновлювалася після оскарження заявницею. Повторюване винесення таких постанов у межах одного провадження само собою свідчить про існування серйозних недоліків. З огляду на зазначене ЄСПЛ дійшов висновку, що було порушення статті 3 Конвенції [47].

У іншій справі “Vitkovskiy v. Ukraine” ЄСПЛ встановив порушення статті 3 Конвенції з огляду на непроведення ефективного розслідування скарг на жорстоке поводження. Зокрема, кожна з п’яти постанов прокуратури про відмову у порушенні кримінальної справи за фактом завдання заявникові тілесних ушкоджень скасовувалася як така, що ґрунтувалася на неналежному розслідуванні, однак наслідком було винесення нової, такої ж постанови [33].

Г. Належна взаємодія правоохоронних органів під час проведення розслідування.

Ефективність розслідування заяви про катування, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження, передбачає також налагоджену взаємодію між правоохоронними органами з цього приводу. Разом із цим, у окре-

мих справах за статтею 3 Конвенції ЄСПЛ констатовано порушення цих вимог.

Так, у справі “Mytsyk and Kravchuk v. Ukraine” щодо скарг за статтею 3 Конвенції ЄСПЛ зазначив, що хоча безпосередня причетність працівників Служби безпеки України до випадку із заявниками була беззаперечною, а наявний відеозапис вказував на можливі насильницькі наміри осіб, які, як вбачається, були її працівниками, Служба безпеки України відмовилася як співпрацювати з прокуратурою, так і провести будь-яке власне розслідування цього питання. За таких обставин розслідування навряд чи призвело б до точного встановлення фактів або встановлення та за потреби покарання винних осіб [48].

Д. Особлива ретельність у розслідуванні окремих категорій справ.

Під час розслідування заяви про катування, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження, особливу увагу необхідно приділяти захисту прав вразливих категорій людей, а також у справах підвищеної чутливості.

Так, у справі “Ivashkiv v. Ukraine”, розглянувши скаргу заявниці за статтею 3 Конвенції, ЄСПЛ вказав, що в контексті домашнього насильства органи державної влади завжди повинні добросовісно намагатися з’ясувати, що трапилося і не покладатися на поспішні або необґрунтовані висновки для закриття кримінальної справи. З огляду на те, що працівники міліції не провели серйозного та ретельного розслідування скарг заявниці на жорстоке поводження, ЄСПЛ дійшов висновку, що держава не виконала свого обов’язку стосовно проведення ефективного розслідування жорстокого поводження, якого зазнала заявниця, та констатував порушення статті 3 Конвенції [49].

Оперативність і розумна швидкість розслідування.

Оперативність і розумна швидкість розслідування заяви про катування, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження, має визначальне значення для захисту прав потерпілого, а також належної фіксації та збереження доказів. При цьому необхідно виділяти два аспекти цього стандарту: по-перше, оперативність початку розслідування та, по-друге, тривалість самого розслідування. Наведемо декілька прикладів справ, у яких ЄСПЛ звернув увагу на відсутність оперативності початку розслідування.

Так, у справі “Orlik v. Ukraine” ЄСПЛ зазначив, що хоча заявниця подала до міліції скаргу про напад наступного дня після події, справу за фактом нападу було порушено з певною затримкою – через півтора місяці. Крім того, досудове слідство кілька разів зупинялося у зв’язку з неможливістю встановити особу, яка вчинила злочин, суди кілька разів повертали справу на додаткове розслідування, і неодноразово у справі виносились постанови про відмову у порушенні кримінальної справи. З огляду на наведене, ЄСПЛ дійшов висновку, що у цій справі органи влади не провели оперативного розслідування тверджень заявниці про жорстоке поводження, що призвело до закінчення відповідного строку давності і унеможливило подальше кримінальне переслідування одного з ймовірних правопорушників. Отже, розслідування тверджень заявниці про жорстоке поводження не відповідало вимогам статті 3 Конвенції, а тому було порушення цієї статті [50].

У іншій справі “Strogan v. Ukraine”, розглянувши скаргу заявника за статтею 3 Конвенції, ЄСПЛ вказав, що розслідування, проведене за скаргою заявника відповідно до положень КПК державні органи розпочали із затримкою у три місяці. Пізніше кримінальне провадження було закрито без вжиття достатніх заходів для вивчення обставин справи [43].

Розглянувши скаргу заявниці у справі “Ignatkina v. Ukraine”, ЄСПЛ зазначив, що відповідну кримінальну справу було порушено лише через три місяці, справа

неодноразово поверталася на додаткове розслідування та новий розгляд судом першої інстанції, а внаслідок службової недбалості працівників міліції ймовірний підозрюваний виїхав до Німеччини, внаслідок чого провадження у кримінальній справі було надмірно тривалим. Суд також нагадав, що повторювані повернення справи на новий розгляд у межах одного провадження вказують на наявність серйозних недоліків судової системи. У зв’язку з вищезазначеним ЄСПЛ зробив висновок, що розслідування було неефективним, а його тривалість – невинновано довгою. Тому було констатовано порушення статті 3 Конвенції [51].

У справі “Kleutin v. Ukraine” ЄСПЛ констатував порушення статті 3 Конвенції у зв’язку із тим, що період подання заявником скарги на жорстоке поводження до початку проведення такого розслідування сягнув майже трьох років, а слідчими під час його проведення систематично не виконувалися вказівки суду щодо належної перевірки відповідних скарг [52]. У іншій справі “Dolganin v. Ukraine” ЄСПЛ зазначив, що заявникові як мінімум шість разів було відмовлено у порушенні кримінальної справи за фактом жорстокого поводження із ним працівників міліції, чотири постанови про відмову були скасовані як передчасні [53].

У свою чергу у низці справ ЄСПЛ констатував надмірну тривалість розслідування заяв про катування, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження. Так, у справі “Teslenko v. Ukraine” порушення статті 3 Конвенції було встановлено у зв’язку з неефективністю розслідування за скаргами заявника про погане поводження, зокрема, оскільки розслідування справи, що тривало більше семи років, не просунулось далі, аніж розгляд справи судом першої інстанції; справа неодноразово поверталася на додаткове розслідування; повнота та достовірність судово-медичних експертиз ставилася під сумнів слідчими, які неодноразово допитували експертів і призначали додаткові експертизи; протягом тривалого часу не забезпечувалася явка свідків у судові засідання, що негативно вплинуло на їх здатність пригадати події [54].

У іншій справі “Adnalarov v. Ukraine” ЄСПЛ констатував порушення статті 3 Конвенції у зв’язку із надмірною тривалістю розслідування (більше десяти років), та його суттєвими недоліками, що призводили до неодноразового повернення справи на додаткове розслідування [55].

У справі “Vasylichuk v. Ukraine” ЄСПЛ було встановлено порушення статті 3 Конвенції у зв’язку з неефективністю розслідування скарг заявниці у зв’язку із встановленням таких обставин. Так, після п’яти років розслідування скарг заявниці та неодноразового поновлення розслідування справи багато питань залишилися невирішеними, суперечливі версії подій не були узгоджені, а також з огляду на винесення двох постанов про відмову у порушенні кримінальної справи лише на підставі показань працівників міліції та одного свідка, що свідчить про непроведення аналізу та незібрання подальших доказів протягом всього цього часу [56].

У справі “Mytsyk and Kravchuk v. Ukraine” ЄСПЛ зауважив, що жодна слідча дія не була проведена в період із серпня 2015 до серпня 2019 року, а також відсутня інформація про дії, які проводилися після цього періоду. З огляду на зазначене, Суд дійшов висновку, що було порушено статтю 3 Конвенції [48].

Розглянувши справу “Molokov v. Ukraine” ЄСПЛ дійшов висновку, що проведене на національному рівні розслідування у цій справі було неефективним у зв’язку із тим, що низка важливих слідчих дій була проведена зі значною затримкою, розслідування неодноразово закривалося та відновлювалося, а неодноразові повернення справи на додаткове розслідування можуть свідчити про серйозні недоліки в національній системі здійснення слідства. Суд зазначив, що від нового розслідування, призначеного у справі,

навіть слід очікувати результатів не лише у зв'язку із тим, що в Україні триває війна, а й тому, що з моменту оскаржуваних подій минуло більше семи років. Тому розслідування не може вважатися ефективним [2].

Громадський контроль та участь потерпілого.

ЄСПЛ у своїх рішеннях наголошує на важливості надання постраждалій особі статусу потерпілого та її участі під час розслідування заяв про катування, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження. Водночас, у окремих справах за статтею 3 Конвенції ЄСПЛ констатував недотримання цього стандарту розслідування. Так, у справі “Kulayev and Others v. Ukraine” ЄСПЛ, розглянувши скарги заявників, зазначив, що заявникам не був наданий статус потерпілих у відповідних провадженнях, які неодноразово закривалися та відновлювалися у зв'язку з різними процесуальними недоліками, не було докладено зусиль для усунення розбіжностей між твердженнями заявників і працівників міліції. Натомість остаточні висновки ґрунтувалися на показаннях працівників міліції, які були прийняті беззаперечно [57].

Аналогічні порушення було констатовано ЄСПЛ також у інших справах. Наприклад, у справі “Vitkovskiy v. Ukraine” Суд встановив, що заявнику не було надано статус потерпілого та його не було допитано у встановленому законом порядку [33]. У іншій справі “Karustiyak v. Ukraine” ЄСПЛ звернув увагу на те, що більше п'яти років заявника не допитували щодо жорстокого з ним поводження, тобто до початку повного кримінального розслідування події. Також виявляється очевидним, що заявники чинилися перешкоди в отриманні інформації щодо розслідування його справи [58].

На додаток слід звернути увагу на те, що згідно із практикою ЄСПЛ, вимоги статті 3 Конвенції щодо ефективного реагування органів державної влади на заяви про катування, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження, розповсюджуються не тільки на досудове розслідування, але й на судовий розгляд та виконання покарань. Ілюстрацією сказаного можуть бути декілька рішень ЄСПЛ. Так, у справі “Lysenko and Others v. Ukraine”, розглядаючи скарги заявників, Суд зазначив, що стаття 3 Конвенції вимагає від органів державної влади не тільки проведення ефективного досудового розслідування стверджуваного жорстокого поводження, навіть якщо таке поводження було вчинено приватними особами, а і щоб національні суди за жодних обставин не допускали випадків, за яких завдані тілесні та моральні страждання залишаються безкарними. ЄСПЛ під час розгляду фактів справ заявників вказав, що органи державної влади, які були уповноважені порушити та розслідувати кримінальну

справу, насправді не намагалися оперативно та ретельно розслідувати їх, встановити факти та за потреби притягнути до відповідальності винних осіб [59].

У справі “Pylypchuk and Others v. Ukraine” ЄСПЛ звернув увагу, що процесуальні вимоги статті 3 Конвенції виходять за межі стадії досудового розслідування, тобто стадія судового розгляду беззаперечно має відповідати вимогам статті 3 Конвенції [60].

Щодо подальшої належної процедури розслідування та судового розгляду заяв про катування, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження ЄСПЛ висловився у справі “Meliksetyan v. Ukraine”. Так, у цій справі, розглянувши скарги заявника, Суд зауважив, що двоє працівників міліції були визнані винними у жорстокому поводженні із заявником. Цих міркувань достатньо для висновку ЄСПЛ, що держава несе відповідальність за жорстоке поводження з ним. З огляду на велику кількість тілесних ушкоджень, завданих заявнику, наявність їх в декількох місцях та обставин, за яких вони були отримані, у тому числі тривалість жорстокого поводження, його умисний характер, його мету та вразливість заявника vis-a-vis працівників міліції, які затримували та допитували його з грубим порушенням чинного законодавства – Суд вважає, що таке поводження досягло такого рівня суворості, аби кваліфікувати його як катування. Проте Апеляційний суд звільнив обох працівників міліції від відбування невідбутої частини покарання та скасував заборону обіймати посади в правоохоронних органах, встановивши, що вчинені ними кримінальні правопорушення «не включають насильство, що становило небезпеку для життя і здоров'я». Щодо третього працівника міліції ЄСПЛ звернув увагу, що на нього не було накладено жодних дисциплінарних стягнень чи притягнуто до будь-якої іншої відповідальності, хоча він брав участь у затриманні заявника та примусовому доставленні до відділу міліції, а також був присутній під час допиту заявника. З огляду на зазначені висновки Суд констатував порушення статті 3 Конвенції [61].

Крім того, варто звернути увагу також на справу “Ushakov and Ushakova v. Ukraine”. Розглянувши цю справу, ЄСПЛ вказав, що один з працівників міліції, на дії яких заявники скаржилися, – К., вже фігурував у справі “Savin v. Ukraine”, у якій Суд встановив порушення статті 3 Конвенції (так, у справі “Savin v. Ukraine” К. надзвичайно жорстоко повівся із заявником у 1999 році, але його було звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. ЄСПЛ також зауважив, що К., тим не менш, побудував успішну кар'єру в органах міліції з березня 2010 року) [62].

ЛІТЕРАТУРА

1. European Court of Human Rights. (2021, April 20). Case of Lukashov v. Ukraine (Application No. 35761/07) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-209316>
2. European Court of Human Rights. (2023, October 12). Case of Molokov v. Ukraine (Application No. 60865/16) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-228025>
3. European Court of Human Rights. (2023, June 1). Case of Ponomarenko v. Ukraine (Application No. 51456/17) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-224988>
4. European Court of Human Rights. (2016, March 24). Case of Korneykova and Korneykov v. Ukraine (Application No. 56660/12) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-161543>
5. European Court of Human Rights. (2017, April 27). Case of Zherdev v. Ukraine (Application No. 34015/07) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-173088>
6. European Court of Human Rights. (2022, September 29). Case of Maksimenko v. Ukraine (№ 2) (Application No. 45547/13) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-219733>
7. European Court of Human Rights. (2022, September 15). Case of Vadym Melnyk v. Ukraine (Applications Nos. 62209/17 and 50933/18) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-219199>
8. European Court of Human Rights. (2020, September 10). Case of Ivashchenko v. Ukraine (Application No. 41303/11) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-204194>
9. European Court of Human Rights. (2020, June 25). Case of Borzykh and Others v. Ukraine (Applications Nos. 5353/14 and 2 others) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-203162>
10. European Court of Human Rights. (2024, June 6). Case of Vasylenko and Others v. Ukraine (Application No. 3938/23 and 2 others) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-234020>
11. European Court of Human Rights. (2017, January 19). Case of Komarov v. Ukraine (Application No. 4772/06) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-170360>

12. European Court of Human Rights. (2021, May 27). Case of Tymchenko v. Ukraine (Application No. 28253/11) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-210084>
13. European Court of Human Rights. (2021, April 15). Case of Plachkov v. Ukraine (Application No. 76250/13) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-209150>
14. European Court of Human Rights. (2023, June 22). Case of Neshcheret v. Ukraine (Application No. 41395/19) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-225327>
15. European Court of Human Rights. (2023, July 6). Case of Kosko v. Ukraine (Application No. 41832/16) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-225665>
16. European Court of Human Rights. (2019, January 29). Case of Osipenkov v. Ukraine (Application No. 31283/17) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-189592>
17. European Court of Human Rights. (2018, December 18). Case of Sergey Smirnov v. Ukraine (Application No. 36853/09) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-188382>
18. European Court of Human Rights. (2019, November 21). Case of Smilyanskaya v. Ukraine (Application No. 46196/11) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-198470>
19. European Court of Human Rights. (2021, April 15). Case of Nikolishen v. Ukraine (Application No. 65544/11) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-209146>
20. European Court of Human Rights. (2015, July 16). Case of Temchenko v. Ukraine (Application No. 30579/10) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-156073>
21. European Court of Human Rights. (2015, December 3). Case of Kushch v. Ukraine (Application No. 53865/11) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-158963>
22. European Court of Human Rights. (2021, April 22). Case of Vasiliy Ivashchenko v. Ukraine (№ 2) (Application No. 1976/13) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-209479>
23. European Court of Human Rights. (2019, January 29). Case of Chupryna v. Ukraine (Application No. 876/16) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-189595>
24. European Court of Human Rights. (2022, September 20). Case of Avraamova v. Ukraine (Application No. 2718/12) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-219466>
25. European Court of Human Rights. (2022, December 8). Case of Yakovlyev v. Ukraine (Application No. 42010/18) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-221265>
26. European Court of Human Rights. (2024, March 21). Case of Petrakovskyy and Leontyev v. Ukraine (Applications Nos. 26815/16 and 43612/16) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-231612>
27. European Court of Human Rights. (2023, November 16). Case of Yakovin and Others v. Ukraine (Application No. 23361/14 and 6 others) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-228830>
28. European Court of Human Rights. (2019, December 17). Case of Kardava v. Ukraine (Application No. 19886/09) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-199168>
29. European Court of Human Rights. (2015, December 3). Case of Yaroshovets and Others v. Ukraine (Applications Nos. 74820/10, 71/11, 76/11, 83/11, and 332/11) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-158961>
30. European Court of Human Rights. (2014, September 4). Case of Rudyak v. Ukraine (Application No. 40514/06) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-146356>
31. European Court of Human Rights. (2015, July 23). Case of Serikov v. Ukraine (Application No. 42164/09) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-156247>
32. European Court of Human Rights. (2016, February 25). Case of Zyakun v. Ukraine (Application No. 34006/06) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-160823>
33. European Court of Human Rights. (2013, September 26). Case of Vitkovskiy v. Ukraine (Application No. 24938/06) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-126454>
34. European Court of Human Rights. (2020, May 7). Case of Antonyuk v. Ukraine (Application No. 48040/09) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-202420>
35. European Court of Human Rights. (2017, March 14). Case of Barysheva v. Ukraine (Application No. 9505/12) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-172076>
36. European Court of Human Rights. (2015, February 5). Case of Ogorodnik v. Ukraine (Application No. 29644/10) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-150791>
37. European Court of Human Rights. (2023, March 2). Case of Trachuk v. Ukraine (Application No. 24413/13) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-223276>
38. European Court of Human Rights. (2022, October 6). Case of Demidetskiy v. Ukraine (Application No. 50829/09) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-219481>
39. European Court of Human Rights. (2019, December 17). Case of Burlakov and Lysenko v. Ukraine (Application No. 19103/11) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-199173>
40. European Court of Human Rights. (2017, March 28). Case of Grigoryan and Sergeyeva v. Ukraine (Application No. 63409/11) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-172323>
41. European Court of Human Rights. (2022, October 6). Case of Suslov and Batikyan v. Ukraine (Applications Nos. 56540/14 and 57252/14) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-219573>
42. European Court of Human Rights. (2015, October 29). Case of Chmil v. Ukraine (Application No. 20806/10) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-158139>
43. European Court of Human Rights. (2016, October 6). Case of Strogan v. Ukraine (Application No. 30198/11) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-166957>
44. European Court of Human Rights. (2015, January 29). Case of A.N. v. Ukraine (Application No. 13837/09) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-150651>
45. European Court of Human Rights. (2014, October 16). Case of Gordiyenko v. Ukraine (Application No. 27620/09) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-147039>
46. European Court of Human Rights. (2021, January 21). Case of Kadura and Smaliy v. Ukraine (Applications Nos. 42753/14 and 43860/14) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-207420>
47. European Court of Human Rights. (2023, October 5). Case of Kozlovskaya v. Ukraine (Application No. 52212/13) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-227727>
48. European Court of Human Rights. (2024, May 16). Case of Mytsyk and Kravchuk v. Ukraine (Application No. 51984/17) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-233620>
49. European Court of Human Rights. (2022, September 22). Case of Ivashkiv v. Ukraine (Application No. 59670/14) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-219257>
50. European Court of Human Rights. (2016, February 11). Case of Orlik v. Ukraine (Application No. 27454/11) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-160427>

51. European Court of Human Rights. (2015, May 21). *Case of Ignatkina v. Ukraine* (Application No. 70758/12) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-154534>
52. European Court of Human Rights. (2016, June 23). *Case of Kleutin v. Ukraine* (Application No. 5911/05) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-163909>
53. European Court of Human Rights. (2017, February 16). *Case of Dolganin v. Ukraine* (Application No. 18404/07) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-171477>
54. European Court of Human Rights. (2011, December 20). *Case of Teslenko v. Ukraine* (Application No. 55528/08) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-108189>
55. European Court of Human Rights. (2014, November 27). *Case of Adnaralov v. Ukraine* (Application No. 10493/12) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-148227>
56. European Court of Human Rights. (2013, June 13). *Case of Vasylychuk v. Ukraine* (Application No. 24402/07) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-120516>
57. European Court of Human Rights. (2022, September 22). *Case of Kulayev and Others v. Ukraine* (Application No. 16495/13) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-219218>
58. European Court of Human Rights. (2016, March 3). *Case of Kapustyak v. Ukraine* (Application No. 26230/11) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-160991>
59. European Court of Human Rights. (2024, June 6). *Case of Lysenko and Others v. Ukraine* (Application No. 41399/15 and 2 others) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-233994>
60. European Court of Human Rights. (2023, December 14). *Case of Pylypchuk and Others v. Ukraine* (Applications Nos. 59255/14 and 2 others) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-229407>
61. European Court of Human Rights. (2022, September 22). *Case of Meliksetyan v. Ukraine* (Application No. 40057/11) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-219219>
62. European Court of Human Rights. (2015, June 18). *Case of Ushakov and Ushakova v. Ukraine* (Application No. 10705/12) [Judgment]. HUDOC. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-155199>